

Tachtigjarige Oorlog. Van opstand naar geregelde oorlogvoering 1568-1648 (2013) in haar tekst te verwerken. De militaire aspecten en implicaties van de Opstand hadden dan meer tot hun recht kunnen komen.

Is 't Hart met haar *The Dutch Wars of Independence* erin geslaagd een nieuwe synthese van een door historici veel beschreven periode uit de Nederlandse geschiedenis te schrijven? Ik denk van niet, maar wellicht dat de lezer hier anders over denkt.

Adri P. van Vliet

Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Michael Pye, *Aan de rand van de wereld. Hoe de Noordzee ons vormde* (Antwerpen: Bezige Bij 2014), 431 p., ISBN 978-90-8542-573-1

Michael Pye heeft een zeer leesbaar en boeiend boek geschreven over een onderbelichte periode in de geschiedenis. Het tegelijkertijd in het Engels als *The edge of the world* verschenen boek behandelt aspecten van de geschiedenis van het gebied rondom de Noordzee (ruim gedefinieerd) in de periode vanaf, ruwweg, 600 tot aan, ruwweg, 1600. Het merendeel van die aspecten betreffen de mentaliteitsgeschiedenis: hoe deed geld mensen anders tegen elkaar en de maatschappij aankijken, hoe veranderde de kennis van de kloosterlingen, hoe we – of althans de geletterden – tegen de wereld aankeken. Maar hoe leesbaar het boek ook is en hoe vakkundig alle interessante feiten over zaken die uiteen lopen van mode tot haring en van boekhouden tot begijnen ook zijn gerangschikt – het blijft te veel een caleidoscoop. Duidelijk wordt uit het boek dat, op de lange termijn, modernisering plaatsvond: verstedelijking, meer kennis, steeds geavanceerdere handel, professionelere wetssystemen. En deze ontwikkelingen krijgen geur en kleur. Toch ontbreekt een rode draad. Een systematisch achtergrondbeeld van, bijvoorbeeld, de bevolkingsgroei en de technologische verbeteringen van de scheepvaart of de toenemende verstedelijking ontbreekt. Vooral de afwezigheid van een demografisch kader breekt het boek op. Na de Romeinse tijd was sprake van een demografische neergang. In heel Europa, van het Rhônedal tot de Friese terpen en van Italiaanse bergdalen tot Polen, was letterlijk sprake van ontvolking: de post-Romeinse demografische catastrofe. Dorpen werden verlaten en er was zelfs sprake van een aanzienlijke tijd waarin de bossen in Europa zich uitbreidden. Dit was de tijd van de duistere middeleeuwen, toen het Noordzeegebied inderdaad een voetnoot van de mondiale geschiedenis was. Echter, op een gegeven moment begon de bevolking weer te groeien – wat ontginningen en de groei van steden en handel

met zich meebracht, aspecten die voor Pye van belang zijn. Hoewel veel kennis over met name het begin van dit proces nog ontbreekt zou het juist daarom van belang zijn geweest het boek te beginnen met een duidelijker overzicht van dit gebeuren. Voor verstedelijking en de groei tot een centrum van de wereldgeschiedenis zijn mensen nodig! Een dergelijk kader ontbreekt echter, waardoor de verhalen te veel los zand zijn. In die zin is het (nogmaals) zeer leesbare boek een gemiste kans.

Merijn Knibbe
Universiteit Wageningen

Alexander Monro, *The Paper Trail. An Unexpected History of the World's Greatest Invention* (Londen, Allen Lane, 2014), 368 p., ISBN 978-1-846-14189-8

De landbouwrevolutie? De uitvinding van het wiel? Het stoomschip? Vuurwapens? De uitvinding van elektriciteit of de explosiemotor? Hoe invloedrijk ook in de menselijke geschiedenis, volgens Alexander Monro is er maar één menselijke ontdekking die werkelijk als revolutionair gezien kan worden: papier, door de auteur omschreven als *'the vehicle of history and the conduit for landmark innovations and mass movements across the world'* (p. 3).

Het papier werd rond 1050 in China uitgevonden door de eunuch Cai Lun. Monro, die veel onderzoek gedaan heeft naar de Chinese geschiedenis, besteedt in zijn *The Paper Trail. An Unexpected History of the World's Greatest Invention* veel aandacht aan de ontwikkelingen en gebeurtenissen daar. De reden dat papier überhaupt uitgevonden werd, was vanzelfsprekend het ontstaan van het schrift, *'writing was the making of paper'* (p. 17). Dat schrift werd op meerdere plaatsen, onafhankelijk van elkaar uitgevonden, maar ontstond het eerst in Sumerië in Mesopotamië, grofweg het zuiden van het huidige Irak.

Over het ontstaan van het papier bestond lange tijd onduidelijkheid, en in Europa is lang aangenomen dat het een Griekse of Arabische uitvinding was. Het schriftgebruik in Griekenland en het klassieke Rome nam weliswaar een hoge vlucht, maar was in feite, vooral omdat papyrus niet goedkoop was, beperkt. Het staat buiten kijf dat Rome een belangrijke handel in boeken kende, maar er zijn geen aanwijzingen dat dit ook in andere Romeinse steden bestond. Bovendien werden verhalen nog lange tijd vooral mondeling overgebracht.

De auteur toont overtuigend aan dat het papier, ondanks een *'Babel of scripts that spread quickly around the world'* (p. 26), maar in één cultuur werd geboren: China. Hoewel papier een *'haphazard discovery'* (p. 56) kan zijn geweest, wijst